

HOOFDSTUK 1 HERODOTUS: LEVEN EN WERK

1. INLEIDING

Herodotus werd geboren ca. 484 v.Chr. in Halicarnassus, een stad met een grote Griekse bevolking aan de zuidwestkust van Klein-Azië, het huidige Bodrum. De stad was een Griekse kolonie en de Grieken woonden er samen met de oorspronkelijke bevolking, de Cariërs. In de tijd van Herodotus was Halicarnassus een onderdeel van het Perzische Rijk. De familie van Herodotus was Grieks en hij heeft dus een Griekse opvoeding genoten. Zijn oom was een bekende Griekse dichter, die een groot epos op zijn naam had staan.

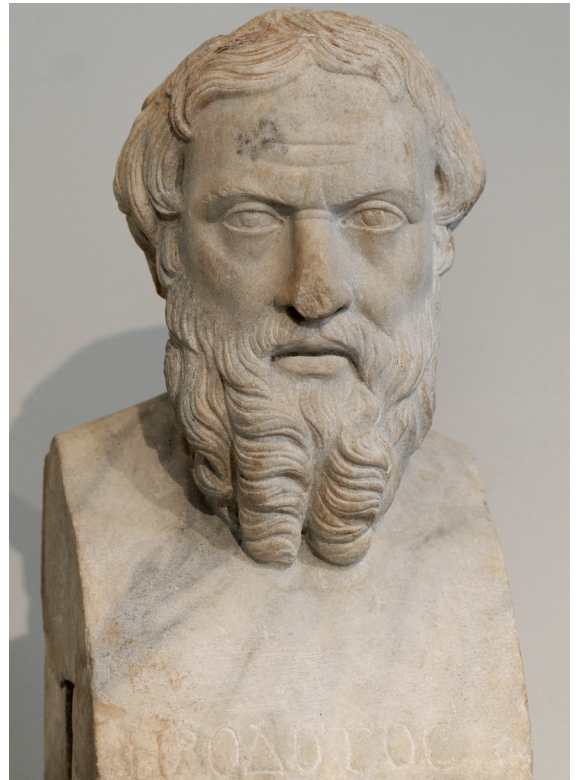
Over het leven van Herodotus weten we maar weinig. De antieke bronnen geven nauwelijks enige informatie en we zijn dan ook voornamelijk aangewezen op het werk van Herodotus zelf. Waarschijnlijk in verband met een conflict met de tiran Lygdamis van Halicarnassus, vluchtte hij naar het eiland Samos, waar hij enige jaren als balling verbleef. Teruggekeerd naar zijn vaderstad slaagde hij erin ca. 455 v.Chr. met zijn stadsgenoten de tiran te verdrijven.

Algemeen wordt aangenomen dat Herodotus ook geruime tijd in Athene heeft gewoond, en daar ook voordrachten heeft gehouden van gedeelten van zijn werk, de *Historiën*. In Athene behoorde hij tot de intellectuele kring rondom de staatsman Pericles en raakte hij bevriend met de tragediedichter Sophocles.

Uit zijn werk kan worden opgemaakt dat hij veel reizen heeft ondernomen. Behalve steden in Griekenland zelf (o.a. Athene, Sparta, Delphi), heeft hij in ieder geval Egypte en de kusten van de Zwarte Zee bezocht. De volgorde waarin hij deze reizen gemaakt heeft, is niet bekend. Ook weten we niet precies met welk doel hij deze reizen gemaakt heeft. Misschien heeft hij deze reizen als weetgierige handelsreiziger ondernomen. Of was hij alleen iemand met een brede culturele belangstelling en wilde hij weten hoe de geschiedenis, het land, de gewoontes en gebruiken van andere volkeren waren? Of wilde hij nagaan of de in zijn tijd

gangbare ideeën over de omvang van de wereld juist waren? Het zou ook kunnen zijn dat hij vóór hij deze reizen ging maken al een min of meer uitgewerkt plan in zijn hoofd had voor het schrijven van een groot historisch werk. Dan moeten we zijn reizen eerder als studiereizen zien.

Eén van zijn reizen bracht hem op latere leeftijd naar Zuid-Italië, waar hij als deelnemer aan een Atheense expeditie betrokken was bij de stichting van een nieuwe stad, Thurii genaamd (444/443 v.Chr.). Hier vestigde Herodotus zich en met enkele onderbrekingen woonde hij er tot zijn dood. Omstreeks 425 v.Chr. is hij in Thurii gestorven. Zijn werk werd vermoedelijk pas na zijn dood gepubliceerd.

1.1. Herodotus. Romeinse kopie van een Grieks bronzen beeld uit de 4de eeuw v.Chr.

2. HERODOTUS' GESCHIEDWERK

a. Het onderwerp van de Historiën, het prooemium

De Historiën, het geschiedwerk van Herodotus, betreft het conflict tussen de Grieken en niet-Grieken, dat bekend staat als de Perzische Oorlogen. Herodotus vat in de eerste zin van zijn geschiedwerk heel kort de inhoud ervan samen. Hij schrijft (zie verder hfdst. 2):

'Dit is het verslag van het onderzoek (ἱστορίας ἀποδέξις) van Herodotus van Halicarnassus, (gepubliceerd) met de bedoeling dat noch hetgeen gebeurd is (τὰ γενόμενα) door toedoen van mensen op de lange duur vergeten wordt, noch grote en bewonderenswaardige daden en werken (ἔργα μεγάλα τε καὶ θαυμάσια), deels door Grieken, deels door niet-Grieken verricht, roemloos worden, en in het bijzonder ook door welke oorzaak (αἰτία) zij met elkaar in oorlog geraakten.' (1.0)

1.2. Clio, de Muze van de geschiedschrijving. Romeinse muurschildering uit het triclinium A van Moregine, 1ste eeuw n.Chr.

In deze inleiding, die van groot belang is voor het juiste begrip van de *Historiën*, heeft Herodotus in zeer kort bestek verschillende karakteristieken van zijn werk aangegeven:

- het gaat om ἱστορίη, onderzoek. Dit houdt in dat Herodotus moeite zal doen om de feiten van zijn onderwerp te achterhalen, en om deze feiten kritisch op hun betrouwbaarheid te beoordelen.
- het gaat om γένόμενα door toedoen van mensen, dus niet om filosofie, het ontstaan van de wereld of de goden, of mythologie. Het is Herodotus dus in eerste instantie om onze werkelijkheid te doen, de wereld en het lot van de mensen. Dit betekent niet dat hij het goddelijke helemaal uit zijn werk bant. Integendeel, we zullen zien dat Herodotus ervan overtuigd is dat goden een niet geringe invloed op de wereld van de mensen hebben.
- het gaat zowel om Grieken als niet-Grieken. Herodotus legt bijzonder veel belangstelling aan de dag voor de niet-Griekse wereld. Hij overlaadt de lezer met een schat aan informatie over allerlei niet-Griekse volkeren. Dit betekent dat zijn geschiedenis in feite beschouwd kan worden als een algemene geschiedenis van de hem bekende wereld.
- hij stelt zich ten doel de prestaties (ἔργα) van de mensen voor de vergetelheid te behoeden. Deze opmerking treffen we ook in oudere literatuur aan: ἔργα μεγάλα τε καὶ θαυμαστά beloofden onsterfelijkheid wanneer ze op schrift waren gesteld, en de prestaties van voorouders konden als voorbeeld dienen om nagevolgd te worden. Bij het vermelden van ἔργα μεγάλα τε καὶ θαυμαστά toont Herodotus zich een groot verteller.
- het gaat om het vaststellen van de αἰτίη van het conflict. Herodotus wil, afgezien van het beschrijven van de oorlog, ook verklaren waarom deze ontstaan is en verlopen is zoals hij is verlopen. Hij stelt zich ten doel samenhang aan te brengen in de gebeurtenissen.

In al zijn korthed bevat deze inleiding punten die moderne historici nog steeds als taak van de geschiedschrijving zien: onderzoek, verslaggeving van de feiten, en het aanbrengen van een oorza-

kelijke samenhang in de gebeurtenissen. Met het werk van Herodotus heeft de westerse historiografie meteen haar meest typische kenmerken gekregen, die zij nog steeds hoog in het vaandel heeft staan. De Romeinse schrijver Cicero noemt Herodotus, volgens velen terecht, pater historiae ‘vader van de geschiedschrijving’.

Wanneer we het prooemium van de *Historiën* van Herodotus vergelijken met dat van de *Ilias* van Homerus, valt er direct een groot verschil op, namelijk dat de epische dichter de Muze aanroept om hem te inspireren en om hem te helpen alles goed in herinnering te brengen, zodat hij zijn verhaal in alle details kan vertellen. Het aanroepen van de Muze ontbreekt bij de geschiedschrijver. Bij hem ligt de nadruk op zijn eigen onderzoek op grond waarvan hij zijn verslag van het conflict tussen Grieken en niet-Grieken heeft samengesteld.

b. De inhoud en opbouw van de *Historiën*

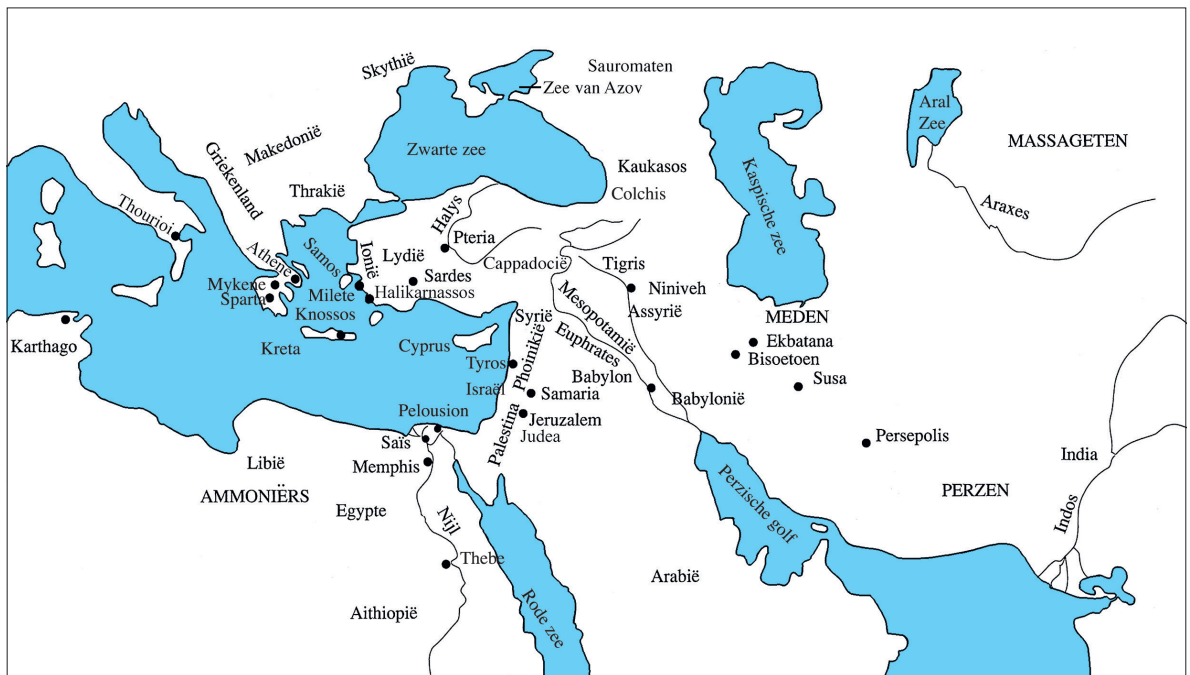
De *Historiën* van Herodotus vormen het oudste omvangrijke werk in Grieks proza dat bewaard is gebleven, en dus van de westerse literatuur. De huidige edities van dit werk zijn in negen boeken ingedeeld en elk boek draagt als titel de naam van één van de negen Muzen. Deze indeling is waarschijnlijk aangebracht in een editie uit de hellenistische tijd (vanaf 323 v.Chr.). De *Historiën* pasten onmogelijk op één papyrusrol, en daarom werd het werk in negen onderdelen opgesplitst, waarbij zowel de hanteerbaarheid van de papyrusrollen als de inhoudelijke samenhang een rol speelde. Ook de titel *Historiën* (ἱστορίαι) is van later tijd en waarschijnlijk afgeleid van de woorden ἱστορίας ἀπόδεξις uit de eerste zin van het werk.

Het onderwerp van de *Historiën* is de gewelddadige confrontatie tussen oost en west, tussen βάρβαροι ‘niet-Grieken’ en Grieken, die zijn hoogtepunt beleefde in de zogenoemde Perzische Oorlogen. Als het beginpunt van dit conflict beschouwde Herodotus de koning van Lydië, Croesus, de eerste die volgens hem begonnen is met onrechtmatige daden tegenover de Grieken.

Een kort overzicht van de inhoud van het hele werk ziet er als volgt uit.

Prooemium	Herodotus vat het doel en de inhoud van zijn werk samen en vermeldt de auteur van het werk.
1.1-5	De mythologische achtergronden van het conflict tussen oost en west.
1.6-94	De geschiedenis van het Lydische rijk en van Croesus, degene die aan het begin staat van het conflict.
1.95-216	De Perzen nemen de macht over van de Meden; het Perzische rijk; de geschiedenis van Cyrus, de koning van de Perzen; gebiedsuitbreiding onder Cyrus. Excursen met informatie over landen en gewoontes van de volken die Cyrus inlijft.
2.1- 3.66	De regering van Cambyses, opvolger van Cyrus:
2.1-182	Cambyes trekt tegen Egypte op. Beschrijving van land, volk en geschiedenis van Egypte.

3.1-66	Expedities, waanzin en dood van Cambyses met digressies (= uitweidingen) over de geschiedenis van een aantal Griekse stadstaten en eilanden.
3.67-160	De regering van Darius, opvolger van Cambyses.
4.1- 5.27	Buitenlandse expedities van Darius:
4.1-144	Darius trekt op tegen Scythië; uitweiding over land en volk der Scythen.
4.145-205	Darius' expeditie tegen Barca en Cyrene (noordkust van Afrika).
5.1-27	Darius bij de Hellespont en in Thracië.
5.28- 6.42	De Ionische opstand.
6.43-140	Darius trekt op tegen Griekenland; de slag bij Marathon.
7.1- 9.122	Xerxes, zoon en opvolger van Darius, trekt op tegen Griekenland; de slagen bij Thermopylae en Artemision; evacuatie en verwoesting van Athene; slagen bij Salamis en Plataeae; de verovering van Sestus.

1.3. De antieke wereld ten tijde van Herodotus.

c. Chronologisch kader en digressies

Herodotus had tijdens zijn reizen een schat aan gegevens van uiteenlopende aard verzameld. Bij het schrijven van zijn werk zag hij zich voor de taak gesteld al deze gegevens met elkaar te combineren en er een samenhangend geheel van te maken. Hij heeft het geheel grotendeels chronologisch geordend. Het raamwerk bestaat uit de geschiedenis van de belangrijkste Perzische vorsten, beginnend bij de regeringsperiode van Cyrus en vervolgens die van Cambyses, Darius en Xerxes. Binnen dit raamwerk heeft hij alle andere onderwerpen een plaats gegeven: geschiedenissen van Griekse stadstaten, van andere volkeren die verbonden zijn met de Perzische en Griekse geschiedenis, geografische en etnografische bijzonderheden en andere aspecten van de verschillende culturen. Telkens wanneer de Perzen in contact komen met andere volkeren, staat Herodotus uit-

gebreid bij hen stil. Deze manier van uitweiden heet de digressie-techniek: binnen de structuur van het raamwerk worden allerlei digressies gegeven die niet direct verband houden met het hoofdthema.

Dit chronologische kader kent echter één uitzondering, en wel de geschiedenis van de Lydiërs met die van hun koning Croesus als hoogtepunt. In plaats van te beginnen met Cyrus en de Lydiërs pas te bespreken op het moment dat Cyrus en Croesus met elkaar in conflict komen, begint Herodotus als verteller met de Lydische geschiedenis om daarna pas de daaraan voorafgaande geschiedenis van de Meden en Perzen te beschrijven. Hij behandelt de vroege geschiedenis van de Meden en de Perzen dus in een *flashback* (1.95-141). De reden hiervoor is dat Herodotus Croesus beschouwde als de eerste niet-Griek die met de Grieken in conflict was gekomen.

3. GESCHIEDSCHRIJVING VÓÓR HERODOTUS: DE LOGOGRAFEN

De Historiën van Herodotus is het oudste geheel overgeleverde Griekse geschiedwerk. Herodotus staat in de traditie van de logografen (prozaschrijvers). Het werk van logografen gaat vooral over wat wij zouden noemen genealogie (het schrijven over de stamboom en verwantschap van bepaalde families), etnografie (beschrijving van een bepaald volk), geografie en mythografie (het beschrijven van legendes en verhalen van helden). Ook schreven ze verhandelingen over de geschiedenis van bepaalde regio's of van een bepaalde stad. Van het werk van de logografen zijn uitsluitend fragmenten bewaard gebleven.

De belangrijkste logograaf was Hecataeus van Milete, een wat oudere tijdgenoot van Herodotus. Zover we weten heeft hij twee werken geschreven:

1. *Beschrijving van de Aarde* (Περὶ ἡγῆσις of Περίοδος Γῆς) in twee boeken, waarvan één Europa behandelde en één Azië, Egypte en Libië;
2. *Genealogiën* (Γενεαλογίαι) in vier boeken.

Uit het eerste werk, waarvan slechts enkele fragmenten overgeleverd zijn, blijkt de geografische/

etnografische interesse van Hecataeus. Hij moet veel gereisd hebben. Vermoedelijk is hij langs de kusten van de Middellandse Zee gevaren, beginnend bij Spanje en weer eindigend bij de Straat van Gibraltar, met binnenlandse excursies. In dit werk heeft hij een verslag gegeven van wat hij op die reizen allemaal heeft gezien. Uit de overgeleverde fragmenten blijkt dat Hecataeus niet alleen geografische bijzonderheden, maar ook gebruiken van volkeren heeft beschreven.

Hecataeus heeft in dit werk niet alleen verslag gedaan van wat hij op zijn reizen heeft gezien, maar hij leverde bij dit werk ook een kaart waarop hij de in zijn tijd bekende wereld vastlegde. Er is bij deze wereldkaart sprake van een zeer schematische opvatting van het aardoppervlak (zie ill. 1.4). De aarde wordt gezien als een ronde platte schijf waaromheen de Oceanus stroomt. Het land wordt in west-oost-richting door water gescheiden in twee helften: Europa en Azië/Libië. De Nijl zou volgens Hecataeus ontspringen in de Oceanus.

Het tweede werk van Hecataeus, de *Genealogiën*, toont de andere belangstelling van de logografen. Hoewel er ook van dit werk niet veel is overgeleverd, krijgt men de indruk dat het ging om een systematisch geordende behandeling van de heldensagen. Daarbij legt Hecataeus een opmerkelijk kritische zin aan de dag: hij ordent, systematiseert en probeert te achterhalen wat als vaststaand feit kan gelden. Nu is dat laatste, gezien de aard van de stof, natuurlijk een moeilijke taak en zijn werkwijze blijft dan ook subjectief en inconsequent: hoewel hij de mythische stof op zich niet als 'onhistorisch' afwijst, geeft hij toch rationele verklaringen voor bepaalde mythische gegevens. De voornaamste vernieuwende kenmerken van het geschiedwerk van Herodotus in vergelijking met deze logografen zijn:

1. dat hij de verschillende aandachtsgebieden van de logografen tot één universeel geschiedwerk heeft geïntegreerd;
2. dat hij geen genoegen neemt met het uitsluitend presenteren en beschrijven van de gebeur-

tenissen, maar dat hij ook op zoek gaat naar de oorzaken ervan en verbanden legt tussen deze gebeurtenissen.

Zoals uit de beschrijving van de methode van Hecataeus blijkt waren er in die tijd al mensen die nieuwsgierig waren hoe de bewoonde wereld eruitzag en hoe de grenzen van de aarde liepen. Mensen maakten reizen om geografische kennis op te doen. Die rondreizen (in het Grieks *Περίπλους* Rondvaart) hadden dus een wetenschappelijke basis. Maar de verhalen over die reizen werden ook graag gelezen, omdat ze vol bijzonderheden, die men niet kende, en wonderbaarlijke details stonden. Vanuit wetenschappelijk oogmerk heeft Herodotus, die ook, zoals je hebt gelezen, veel heeft gereisd, kritiek op het wereldbeeld van Hecataeus. De passage waarin hij dit doet is bijzonder interessant en wordt samen met een verslag van een andere wereldreiziger uit deze tijd als een excurs aan het slot van dit hoofdstuk (zie pag. 26 e.v.) gegeven.

1.4. Het wereldbeeld van Hecataeus van Milete.